

1938

Ա. Ա.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ԿՌԻՒՆԵՐ
(ՅՕԳՈՒՏ ՀԱՅ ԿԱՌՄԵՐ ԽՍԶԻ)

Հրատ. «ՀԱՅԱՍՏԱՆ»Ի

ՍՈՖԻՍ, — 1915

9(47.925)

Ա - 58

9(47.925)

Ա-58

ՊՐԱԿ Ա.

ԱՆԴՐԱՆԻԿԻ ԿՈՒԻՆԵՐԸ

1914 ՆՈՅ. 3-ԻՅ—ԴԵԿՏ. 2.

Հրատ. «ՀԱՅԱՍՏԱՆ»Ի

ՍՕՖԻԱ

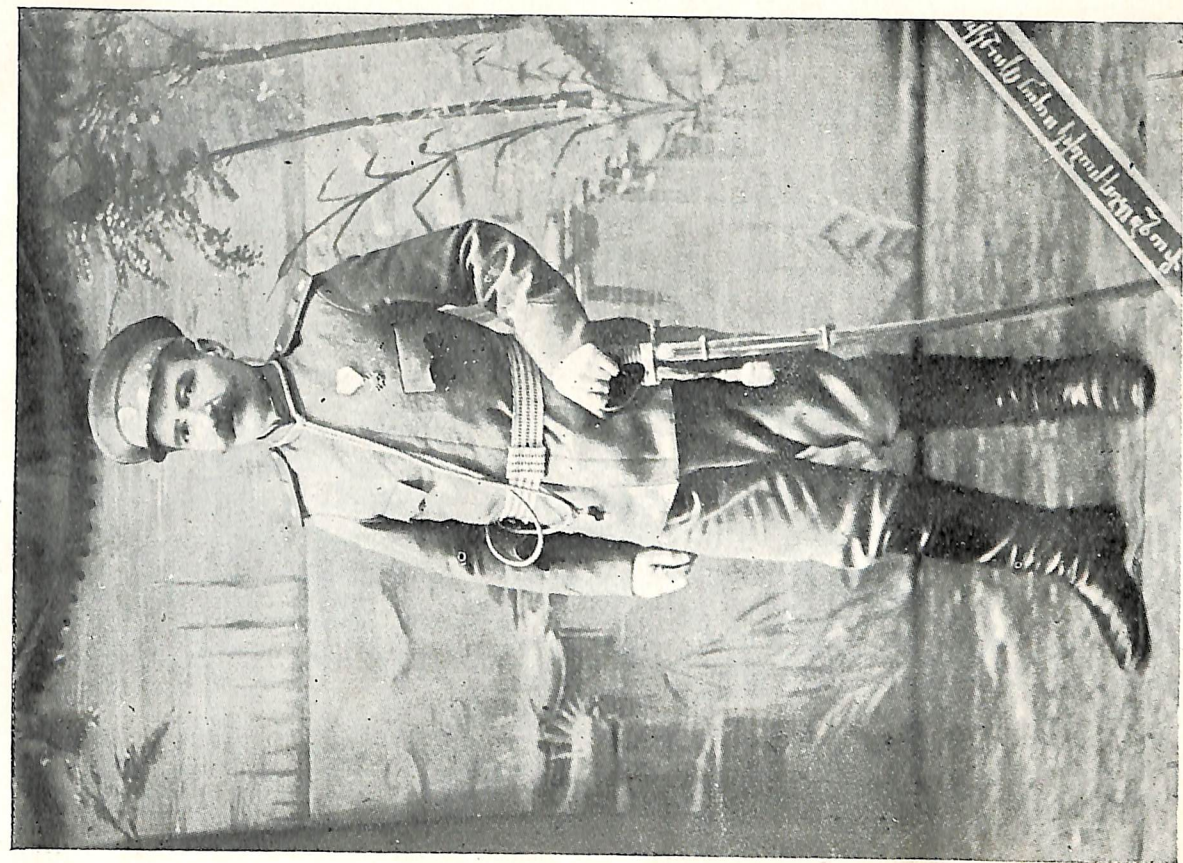
1915

\$ 2004

7813-4.2.

9- 859-77

ԿՈՒԻՆԵՐ ՀԱՅ ԿԱՄԱԿՈՐ ԽՄԲԵՐԻ

Հայ կամաւոր խմբերը բաւական ժամանակ է, որ գործի մէջ են գտնուում եւ արդէն կարողացել են կատարել մի շարք գործեր, որոնք հիացում են առաջ բերել զինուորական շրջանների մէջ:

Գլխաւորաբար մամուլը հնարաւորութիւն չունի խօսելու այդ գործերի մասին, եւ ոչ միայն լայն հասարակութիւնը, այլ եւ գործին մօտիկ կանգնած մարմինները անտեղեակ են մնում: Այդ թերին լըրացնելու համար է ահա, որ Հայ կամաւոր խմբերի կարգադրիչ մարմինը, իբրեւ բոլոր խմբերը համախմբող կեդրոնական մարմին, որոշել է մասաւմաս հրատարակել կռւի դաշտից ստացւած տեղեկու-

թիւներնն ու խմբերի կադմակերպման շուրջ եղած նորութիւնները եւ օրը օրին ուղարկել իր մարմիններին: Այդ ձեւով, թերեւս, կարելի կլինի հանրութեան աւելի ծանօթ դարձնել հայ կամաւոր խմբերի գործնէութեանը:

Պատերազմի բեմում չորս կամաւոր խմբեր ունինք: Առաջին խումբը շարժւեց Սալմիստից Անդրանիկի հրամանատարութեան տակ: Երկրորդ խումբը զուրս եկաւ Իգդիրից Դրօի հրամանատարութեան տակ: Երրորդ խումբը՝ Կադլւանից, հրամանատարութեամբ Համազասպի: Եւ չորրորդը՝ Սարազամիչից, հրամանատարին էր Քեռին: Այս անգամ տալիս ենք տեղեկութիւններ Անդրանիկի խմբի մասին:

Խումբը մեկնեց Սալմաստից:

Անդրանիկի խումբը Սալմաստից մեկնել է նոյեմբեր 3-ին: Գունսը բաղկացած էր .. բոսայից ... ական մարդ, ... սանիտար, ... ձիաւոր Անդրանիկի մօտ, ... օբօլի մարդ. ... օբօլի ձի, .. ձիաւոր ամեն մի խմբի համար. ընդամենը մօտ հողի: Ժամը տասնը:

մէկ ու կէսին գունդը հաւաքւեց Դիլմանի մօտ, դաշտի վրայ ուր Ասրապատականի ուսու բանակի հրամանատար գեներալ Զէրնօղուբօլը զգացւած մի ճառ խօսեց, հաւատ յայանելով, որ մի նոր արշալոյս է բացւում հայկական երկնակամարի վրայ: Գեներալի ճառը ընդունւեց ոգեւորւած «Կեցցէ»ներով: Գեներալը իր հիացումը յայանեց զնդի կանոնաւորութեան մասին. եւ մ'աղթեց յաջողութիւն, որից յետոյ գունդը ճանապարհ ընկաւ:

Առաջին դիշերը գունդը մնաց Քօէհնաշար գիւղում, տների մէջ, բայց տղաների մի մասը ուղարկւեց առաջին դիրքերը պահելու: Այս տեղ առաջին անգամ տղաները դիշերաւահաւթիւն արին, լեռների կատարին, ցուրտ դիշերին, որ նրանք յաջողութեամբ կատարեցին:

Նոյեմբ. 4-ին ցերեկը գունդը հասաւ Դէրիկի մօտ մի բարձրավանդակի վրայ եւ դիշերը անցկացրեց բաց երկնքի տակ: Սոսկալի քամի էր փչում, բայց տղաների ոգեւորութիւնը չատ բարձր էր. նրանք քաջութեամբ տարան ամեն զրկանք: Այս տեղ առաջին անգամ ըզ-

զացւեց տաք հազուստեղէնի եւ տաք կերակուրներ պատրաստելու յարմարութեան պէտքը: Գունդը շատ շտապ էր, որ ճանապարհեց եւ այդ երկու կողմից էլ մեծ պակասութիւններ ունէր:

Դէրիկից խումբը մեկնեց Նոյեմբ. 5-ին առաւօտ եւ հասաւ Աշ-նակ գիւղի բարձունքները, որտեղից երեւում էր Բուրուշ-խորան լեռ-նանցքը, որ բաժանում էր մեզ Տաճկաստանից եւ որ մենք պէտք է գրաւէինք միւս օր: Հեռադիտակներով պարզեց որ թուրքերը գիտէին արդէն մերոնց գալու մասին եւ բռնել էին ամենամուր գիրքերը: Անմիջապէս հրաման տրւեց, որ տղաները գրաւեն իշխող գիրքերը, որ եւ կատարեց կարգապահութեամբ:

Մի ժամ չանցաւ, որ Բուրուշ-խորան գիւղի տակից երեւաց թըշ-նամին, համիտիէի մօտ 14 հարիւրակ եւ մօտ 1,200 ասկէր: Մերոնք իսկոյն գրաւեցին մի գիծ մօտ 4 վեր:տ երկարութեամբ եւ կտրեցին թշնամու արշաւը:

Ժամը 1-ին սկսեց տաք կռիւ, որ տեւեց ամբողջ օր ու գիշեր

եւ յաջորդ օր էլ մինչեւ ժամը 2. յատկապէս յամառ յարձակում-ներ էր անում թշնամու ձախ թելը, ուր գործում էին Սեպուհը, Սըմ-բատը եւ Արտաշէսը իրենց խմբերով: Կռիւ ժամանակ տիրում էր կարգ ու կանոն. հրամանները կատարում՝ արագ ու ճշտապահութեամբ: Ոչ մի անգամ չնկատեցին վախի նշաններ: Տղաները կռւում էին շատ տաք ու եռանդով: Զարմանալի էր կամաւորների տոկունութիւնը: Ամբողջ խումբը պառկած մնաց փորի վրայ, ամբողջ գիշեր ձեան վը-րայ, առանց խարոյկի, հետեւելով թշնամուն, եւ ոչ մի տրտունջ չեղաւ:

Օգնական զօրքերի եւ թնդանօթների հասնելուց յետոյ էլ կռիւը շարունակեց մէկ օր ու կէս, որով ամբողջ կռիւը տեւեց 3 օր, երբ թշնամին սկսեց փախչել: Ռուս զօրքի հրամանատարը աւելի կասկա-ծով էր նայում եւ չուզեց հալածել թշնամուն, որից վերջինս օգտուեց եւ ազատեց իր մնացած ոյժերը թողնելով բաղմաթիւ սպանածներ եւ վիրաւորներ անցնելով լեռնանցքի միւս կողմը: Անդրանիկի պնդումնե-րը թշնամուն հալածելու մասին անցան ասպարդիւն:

Նոյեմբ. 9-ին անցաւ Բուրուչ-խորան լեռնանցքը եւ գրաւեց թուրքերի թողած տեղերը: Այսպէս անցաւ զնդի առաջին կռիւը, որից շատ զոհ մնաց գեներալ Չէրնոզուբովը: Մեր զուեղը դանուց իր կոշման բարձրութեան վրա:

Բուրուչ-խորանից յետոյ, խումբը 10 օր Հաշգույում հանգստանալով Նոյեմբեր 18-ին մեկնում է Ղութուր. ուր Բաղիի մօտ տեղի է ունենում ճակատամարտը, որ տեւում է մինչեւ յաջորդ օրւայ ժամը երկուսը: Մեր ազաները կուռում են հերոսաբար, կուգր-կուգրի Ռուս բանակի հետ: Թշնամին չի դիմանում եւ թողնելով թնթանոթներ, ըստպանաձենք ու գերիներ՝ փախչում է: Մերոնք հալածում են նրան, գրաւում Բաղի, Հարաթել գիւղեր, ուր անում են քրդերից 5000 ոչխար: 19-ի գիշերը Սաթմանիս հայ գիւղի ուէսը նամակ է բերում Անդրանիկին Շէմսէկ, Մյան եւ Թակուրի աշիրաթների չորս բէկերից որոնք անձնատուր են լինում: Բոլորն էլ թրքական բինբաշիներ են, որոնց թուրք կառավարութիւնը տւել էր 500-ական հրացաններ:

20-ին այդ բէկերը յանձնում են Անդրանիկին որ ուղարկում է նրանց գեներալ Չէրնոզուբովին: Խումբը շարունակում է իր ճանապարհը եւ 21-ին առանց դիմադրութեան գրաւում է Սարայը: Տեղի քրիստոնեաները աղ ու հացով ընդունում են խմբին եւ մատաղ են մորթում: 27-ին խումբը գրաւում է Ասուրլին, որի շուրջը տեղի են ունենում տաք կռիւներ եւ աւերում են մի քանի քրդական գիւղեր: 29-ին կռիւ է լինում Մօլլա Հասան-Ղարադէօղ-Ասպատան գծի վրայ. մերոնք մտնում են Ասպատան, բայց երբ արդէն թշնամին փախուտի է դիմում հրաման է գալիս յետ քաշելու: Այստեղ սպանւում է Սեւուհին օգնական Զուլայը, յիսնապետ Եղիան եւ մի ունտէր օֆիցէր ինսուրուկտոր: Նոյ. 30-ից մինչեւ Դեկտ. 2-ը խումբը պատրաստում էր նոր յարձակումների, երբ 3-ի գիշերը հրաման եկաւ նահանջելու որովհետեւ թուրքերը բերել էին նոր զօրքեր եւ սպառնում էին մերոնց թեկունքը անցնել: Դեկտ. 3-ին Ղօթուր է հասնում, իսկ 4-ին կարդադրութիւն է ստանում առաջ շարժելու: 4-ին եւ 5-ին լի-

նում են կռիւներ եւ մերոնք գրաւում են Արաթէլ-Բլէջակ գիծը եւ լաւ ջարդ են տալիս թշնամուն։

Նոյ. 13-ին Սալմաստից ճանապարհ էր դրուել Աւետիսի խումբը, որ պիտի միանար Անդրանիկին։ Աւետիսը 14-ին հասնում է խանասօր, ուր Ռուս զօրքերի հետ ստիպւած է լինում կռիւ ունենալ Բարդուղիմէոս Առաքեալի վանքի մօտ։ Մերոնք, ինչպէս Անդրանիկի բոլոր կռիւներում, լինում են առաջին շարքերում եւ ուժեղ կռիւց յետոյ Գրաւում են վանքը եւ առաջինը վանքն է մտնում Աւետիսի խումբը զանգակների ղօղանջով. յետոյ հասնում են Ռուսները։ Բաշկալան էլ առաջին գրաւողը մերոնք են լինում. յետոյ հասնում են կազակները։ Թշնամին—ուժեղանալով յետ է վերցնում Բաշկալան, իսկ Աւետիսի խումբը գնում միանում է Անդրանիկին։ Անդրանիկի կռիւները հիացմունք են առաջ բերել Ռուս հրամանատարների մէջ որոնք նրան ներկայացրել են բարձր պատւանշանի եւ ոսկի սուրի, իսկ 121 հոգի կամաւորներ էլ Գէորգեան խաչի հակառակ բոլոր

դժւարութիւններին՝ խումբը իր տոկուն ու համարձակ ընթացքով աւելի քան արդարացրել է իր վրայ դրուած յոյսերը։

Մինչեւ Դեկտ. 2 ամբողջ խմբից սպանւում է 12 հոգի եւ վիրաւորւում 18։ Լինում են նաեւ շատ հիւանդացողներ. որոնց մեծ մասը վերադարձւած է Կովկաս՝ իրենց վայրերը։

Բաշկալէի ու այլ գրաււած, ապա բաց թողած շրջանների ժողովրդի դրութեան մասին ստոյգ տեղեկութիւններ չկան։ Բայց հաւանական լուրեր կան, որ Վանի շրջակայքում հայերի գիւղերում ջարդեր կան։ Քրդերը մեծ շարժման մէջ են։ Բաշկալէի ու Զուխի շրջաններում քրդական ոյժեր են կենդրոնանում։ Նրանց թիւը հազարների է հասնում։ Ռուսների Հեռանալուց յետոյ Բաշկալէում հայ ազգաբնակութիւնը ենթարկւել է քրդերի ու թուրք զօրքերի բռնութիւններին։ Կոտորած է եղել։ Բաշկալէի 150 տուն հայ բնակչութիւն

նը մեծապէս սուժել է, սպանւածների թիւը 200 են հաշւում: Կոտորածի ու կոդապուտի են ենթարկւել հետեւեալ զիւղերը.— Հերե-սան, Առակ, Մալքան, Թաղ, Խառատուն, Էրինդունի եւ Նասպուրան: Գաղթողների ասելով սպանւածների թիւը 300—400-ի է համարում: Սահմանակից շրջանների ժողովուրդը գաղթել է սալմաստ: Գաղթողներու թիւը հասնում 600—700-ի սակայն նոր գաղթականներ են գալիս: Գաղթականների դրութիւնը շատ ծանր է:

Յայտնի է, որ քրդերը միշտ զինւած են ու թալանի ու կոտորածի տրամադիր: Ճիշտ է նրանց մէջ կան մարդիկ, որ աշխատում են պատասպարել հայերին, կան այնպիսիներն էլ, որոնք միանում են ռուսներին, սակայն դրանք սակաւթիւ բացառութիւններ են, այն էլ քիչ վստահելի: Բացարձակ մեծամասնութիւնը թշնամական վերաբերմունք ունին հայի նկատմամբ: Այժմ էլ զլխաւոր ջարդարարները ու թալանջիները քրդերն են: Թէ եւ մի քանի տեղերում յաջողւել է հայերին թշնամուց խլած զէնքերով զինել, բայց դրանք շատ քիչ

են անգէն բազմութեան մէջ: Բաշկալէում եւ ուրիշ տեղերում ռուսների հեռանալուց յետոյ, կոտորում ու կոդապուտ են հայերին: Վանքի կռիւն ռուսների հետ միացած է եղել քիւրտ Սմկօն, սակայն նրա մարդիկ կռիւը թողած հայերին են թալանելիս եղել: Ինքը Սըմկօն էլ մի առաջակապետ է: Ռուսների կողմն անցած քրդերից է եւ Աբդուլ-Րըզակ Բէյը, որ բայազիդի կողմից է եւ այժմ գտնւում է Խոյում: Նա գանդատուել է մեր խմբապետներին, թէ հայերը նեղում են քիւրդերին: Նրան փառաբերով ցոյց է արւում, որ ընդհակառակը քրդերն են զլխաւոր ջարդարարները: Բէկը խնդրել է աշխատել մեզմեկ հայ-քրդական յարաբերութիւնները եւ խօստացել է մի թուուցիկ յայտարարել եւ կոչ անել Մշի, Վանի եւ այլ շրջանների քրդերին չգալել հայերին:

Շուտով լոյս կը տեսնեն յաջորդ
պրակները:

1938

2013

ԳԻՆ 50 ՍԱՆԹԻՄ

Արտատպերը արգելում է

Печатница П. Глушковъ — София. Нишка 33.